

WOJCIECH MARCINIAK

Uniwersytet Łódzki

Dwa raporty ambasadora Henryka Raabego o obywatelach polskich represjonowanych w ZSRR (1943–1946)

20 grudnia 1945 r. prof. Henryk Raabe — ambasador Rzeczypospolitej Polskiej w Moskwie — wygłosił okolicznościowe przemówienie radiowe skierowane do Polaków przebywających w ZSRR. Jego słowa były adresowane przede wszystkim do ok. 250 tys. zesłańców lat wojny, którzy oczekiwali na repatriację na podstawie umowy z 6 lipca 1945 r. Oczywiście z powodu braku dostępu do odbiorników tylko niektórzy z nich mieli możliwość wysłuchania słów polskiego dyplomaty:

Rodacy! Kilka dni zaledwie oddziela nas od święta Bożego Narodzenia, które tak głęboko tkwi w myślach i uczuciach naszych, wiąże się z tyloma wspomnieniami chwil dobrych i szczęśliwych. Pragnę przesłać Wam w tym dniu w imieniu waszych bliskich, przebywających w Polsce, w imieniu wszystkich rodaków w kraju, w imieniu Ojczyzny, serdeczne pozdrowienia, życzenia świąteczne spełnienia Waszych marzeń i nadziei, szczęścia i pomyślności w roku przyszłym. [...] Święta tegoroczne dla Polonii zamieszkałej w Związku Radzieckim mają też jeszcze jedną cechę. Są to ostatnie święta poza domem ojczystym. Stopniowo przez wszystkie granice Polski napływają transporty Polaków wracających do kraju z Zachodu i Południa, z Północy i Wschodu. Rząd Związku Radzieckiego dołożył wszelkich starań i trosk, aby jeszcze przed Nowym Rokiem przeszły pierwsze transporty z centralnej części Związku [Radzieckiego]¹.

Mówiąc do radiowego mikrofonu, ambasador mógł czuć pewną satysfakcję — jego determinacja w rozmowach z Sowietami przyczyniła się do tego, że podpisane pół roku wcześniej „porozumienie o prawie zmiany obywatelstwa i ewakuacji”² miało szansę na pomyślną realizację. Władze

---

¹ Przemówienie ambasadora prof. Raabego przez Radio Ambasady [RP] w Moskwie w dniu 20 grudnia 1946 r., Archiwum Akt Nowych w Warszawie, zespół akt: Biuro Prezydyjne Krajowej Rady Narodowej, sygn. 822, k. 11–13.

² *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich, tom VIII: styczeń 1944–grudzień 1945*, oprac. E. Basiński, K.W. Bolszakowa et al., Warszawa 1974, s. 500–505.
Wrocławskie Studia Wschodnie 20, 2016

radzieckie — wbrew temu, co mówił przez radio Raabe — utrudniały proces repatriacji³.

Tymczasem w głąb ZSRR docierały kolejne transporty z Polakami pochodzącymi z różnych części kraju. Były to osoby zatrzymane przez radzieckie organy bezpieczeństwa na obszarach „wyzwalanych” przez Armię Czerwoną. Polski ambasador miał informacje o trwających aresztowaniach i wywózkach na Wschód. Cztery dni po wygłoszeniu wspomnianego przemówienia radiowego, w wigilię Bożego Narodzenia, Raabe sporządził raport dotyczący Polaków represjonowanych przez władze radzieckie począwszy od 1943 r. Osoby te nie podlegały umowie repatriacyjnej z 6 lipca 1945 r. Dokument został zaadresowany do ministra spraw zagranicznych (był nim wówczas Wincenty Rzymowski). Celem polskiego ambasadora było znalezienie prawnych możliwości repatriacji Polaków deportowanych przez Sowieców do obozów pracy przymusowej. *De facto* chodziło mu o ich ocalenie. Trzy miesiące później — 27 marca 1946 r. — powstał drugi raport, będący w zasadzie rozszerzoną wersją tego „wigilijnego”. Warto zauważyć, że Raabe napisał go niespełna tydzień po przypadającej wówczas Wielkanocy.

Henryk Raabe swój urząd sprawował od niedawna (od września 1945 r.) i nie był zawodowym dyplomatą, lecz naukowcem (zoologiem) i działaczem lewicowym. Od 1926 r. był członkiem Polskiej Partii Socjalistycznej (wcześniej należał do SDKPiL). W 1918 r. został docentem na Uniwersytecie Jagiellońskim, w latach 1939–1941 w okupowanym przez Sowieców Lwowie był profesorem na Uniwersytecie im. Jana Kazimierza (od 1940 r. im. Iwana Franki). W 1944 r. rozpoczął organizację Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, zostając wkrótce pierwszym rektorem tej uczelni. Mimo braku doświadczenia w tzw. wielkiej polityce, będąc ambasadorem „ludowej” Polski w ZSRR, wykazywał się sporą zręcznością, właściwą zawodowemu dyplomacie, a przede wszystkim uporem w reprezentowaniu interesów Polaków przebywających (najczęściej w warunkach przymusu) w Związku Radzieckim.

Prezentowane poniżej dwa dokumenty dotyczą sytuacji prawnej poszczególnych grup obywateli polskich represjonowanych na terenie ZSRR w latach 1943–1946 oraz zawierają merytoryczne propozycje ich uwolnienia i repatriacji. Ambasador Raabe zawarł w nich logiczną interpretację dekretu Prezydium Rady Najwyższej ZSRR o amnestii z 10 sierpnia 1944 r. w kontekście rozumienia pojęcia „obywatel polski”. Do raportów zostały dołączone projekty not do rządu ZSRR, w których znalazły się postulaty objęcia amnestią szero-

³ Początkowo Sowieci tak interpretowali zasady procedury zmiany obywatelstwa, że większość podań od osób uprawnionych do repatriacji była odrzucana ze względu na brak wymaganych dokumentów potwierdzających polskie obywatelstwo wnioskodawców sprzed 17 września 1939 r.

kiego grona represjonowanych Polaków — obywateli polskich według stanu z 17 września 1939 r. — i ich repatriowania na podstawie umowy z 6 lipca 1945 r. Oba dokumenty są istotnymi źródłami dotyczącymi polityki Polski „ludowej” wobec jej własnych obywateli przetrzymywanych pod strażą przez władze radzieckie. Starania Raabego okazały się niestety mało skuteczne, a jego głos odosobniony. Polskie władze w Warszawie, choć przyjmowały argumentację swojego posła, to jednak niechętnie podejmowały działania mogące zadrażnić relacje z „wielkim sojusznikiem”. Z kolei dyplomacja radziecka spoglądała na polskiego ambasadora z coraz większą nieufnością — upominał się bowiem o uwolnienie osób, które z perspektywy radzieckiej były przecież „przestępcami politycznymi”.

Nr 1

1945 grudzień 24, Moskwa — Raport Henryka Raabego dla Wincentego Rzymowskiego

[wizerunek orła bez korony⁴]
Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej

Moskwa, dnia 24 grudnia 1945 r.^a

Nr. Pr. II – 48/45

Interwencje w sprawach
zwolnienia i repatriacji
obywateli polskich, przebywających
w miejscach odosobnienia w ZSRR^b

---

⁴ W początkach istnienia Polski „ludowej” jej władze używały orła bez korony w charakterze godła państwowego, jednak odpowiednie regulacje w tym zakresie zawierał dopiero dekret Rady Państwa o godle i barwach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz o pieczęciach państwowych z 7 XII 1955 r. (Dziennik Ustaw 1955 Nr 47, poz. 314).

^a *Poniżej pieczęć prostokątna: Ministerstwo Spraw Zagranicznych Biuro Podawcze Wpłynęło 5 I 46 (data wpisana na maszynie) Przydzielono (brak wpisu) Nr 105/46 (numer wpisano odręcznie) Załączników plik (słowo „plik” wpisano odręcznie) Ref. wschodni (słowo „wschodni” wpisano odręcznie) 244 (wpisano odręcznie) WP 27/46 (wpisano odręcznie w obrębie pieczęci).*

^b *Poniżej wpisano odręcznie czerwonym ołówkiem ob. Czajka (podkreślono) proszę o informowanie 31 I 46 (podpis nieczytelny).*

Do
Obyw. Ministra Spraw Zagranicznych
w Warszawie

°Wśród zagadnień związanych pośrednio z wykonywaniem polsko-radzieckiej umowy o repatriacji z dnia 6^d lipca 1945 r. szczególnej aktualności nabiera sprawa zwolnienia pokaźnej liczby obywateli polskich, przebywających w obecnej chwili w obozach pracy i innych miejscach odosobnienia na terenie ZSRR.

Obywatele polscy, w stosunku do których władze ZSRR zastosowały sankcje karne, względnie środki prewencyjne, dzielą się na zasadnicze grupy^c:

I. Obywatele polscy, którzy zatrzymani zostali w drugiej połowie 1944 [r.] i pierwszej połowie 1945 r. przez organy Bezpieczeństwa Publicznego ZSRR, współdziałające z oddziałami Armii Czerwonej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w ramach °art. 7 Porozumienia Polsko-Radzieckiego z dnia 26 lipca 1944 r. w sprawie° stosunków między Radzieckim Wodzem Naczelnym a Polską Administracją po wkroczeniu wojsk radzieckich na terytorium Polski⁵.

Odnosnie tej grupy obywateli polskich, Ambasada dysponuje jedynie niepełnym °spisem nazw i adresów obozów° i niesprawdzonymi danymi cyfrowymi, o ile idzie o ilość⁶ przebywających w nich obywateli polskich.

Odpis tego spisu, który z końcem listopada bieżącego roku został wręczony wraz z odpowiednią notą werbalną Komisariatowi Ludowemu Spraw Zagranicznych ZSRR — przedkładałam w załączeniu.

W wyniku tej interwencji Rząd ZSRR zarządził zwolnienie i repatriację do kraju pierwszej partii obywateli polskich z obozu pracy w miejscowości Seredniaki (rejon Korobowski, obwód Moskiewski) z tzw. grupy „Kaługa” w ilości 3200 osób, przeważnie Polaków z Wileńszczyzny.

Wpływające do Ambasady informacje wskazują na to, że władze ZSRR zarządziły likwidację i innych obozów, gdzie przebywają Polacy. Tak w ostat-

---

^{c-c} Na lewym marginesie na wysokości tekstu wpisano odręcznie niebieskim ołówkiem aa [ad acta] (*podkreślono*) projekt noty napisałem (*nieczytelne*) przez Min. Olszewskiego 6/2 46.

^d „6” *podkreślono odręcznie różowym ołówkiem.*

^{c-e} *Fragment tekstu podkreślono odręcznie czarnym ołówkiem.*

⁵ Na mocy tego porozumienia ludność cywilna znajdująca się w „strefie operacji wojennych” została poddana jurysdykcji radzieckiego naczelnego dowództwa. Nie określono jednak jej zakresu terytorialnego. W praktyce układ dawał radzieckim organom bezpieczeństwa państwowego bardzo szerokie uprawnienia w zakresie aresztowań na całym terytorium Polski. Por.: *Dokumenty i materiały...*, s. 155–157.

⁶ Tak w tekście.

nim czasie obóz Saratowski przeniesiony został do Gruzji (Kutaisi), ale zwolnienie przebywających tam w ilości ^fokoło 2000 Polaków^f wstrzymano.

Podejmowane w tych sprawach przez Ambasadę RP interwencje opierają się na zarządzeniach władz centralnych (Prezydium Krajowej Rady Narodowej, Prezydium Rady Ministrów, Ministerstwo Spraw Zagranicznych). Dotyczą one w zasadzie osób, które zostały zatrzymane jedynie prewencyjnie, bez wytoczenia im spraw karnych, względnie osób, które o ile im ew. wytoczono sprawy, gdyby znajdowały się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, a nie ZSRR — niewątpliwie podpadałyby pod działanie polskiej ustawy o amnestii⁷ z dn. 2 sierpnia 1945 r.^f

II. Druga grupa obywateli polskich, przebywających w miejscach odosobnienia [w] ZSRR na podstawie wyroków sądów zwyczajnych, względnie sądów specjalnych ZSRR — obejmuje osoby, aresztowane w okresie po zerwaniu stosunków dyplomatycznych między rządem ZSRR a byłym rządem emigracyjnym w Londynie — ^emniej więcej w okresie między kwietniem i październikiem 1943 r.^e

W związku ze zmienionymi warunkami politycznymi władze centralne Rzeczypospolitej Polskiej (Prezydium Rady Ministrów i MSZ) kierują do Ambasady zarządzenia interwencji w sprawie zwolnienia przeważającej ilości obywateli polskich, przebywających w więzieniach ZSRR w skutek wytworzonej w 1943 r. specyficznej sytuacji.

Jak bowiem wynika z oświadczenia zastępcy Komisarza Ludowego Spraw Zagranicznych ZSRR Wyszyńskiego⁸ z dn. 6 maja 1945 r. („Polityka Zagraniczna Związku Radzieckiego”, dokumenty i materiały, 1944 r., tom I, str. 303–312), główni winowajcy i inspiratorzy przestępstw, korzystając z nietykalości dyplomatycznej, wyjechali względnie zostali wysłani z terytorium ZSRR.

Fakt wydania przez Prezydium Rady Najwyższej ZSRR^g w dniu ^f10 sierpnia 1944 r.^f **ustawy o amnestii dla obywateli polskich** świadczy o tym, że rząd ZSRR uważał za celowe zwolnienie, a następnie powrót do kraju stosun-

---

^{f,f} *Fragment tekstu podkreślono odręcznie niebieskim ołówkiem.*

⁷ Praktyka wykonywania amnestii z 2 sierpnia 1945 r. przez władze polskie w wielu przypadkach znacznie odbiegała od wyobrażeń polskiego ambasadora na niekorzyść amnestionowanych. O interpretacji zasad amnestii i jej wykonaniu zob. P. Gasztold-Señ, *Problemy Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w przygotowaniu i realizacji amnestii 1945 i 1947 r.*, [w:] *Komunistyczne amnestie lat 1945–1947 — drogi do „legalizacji” czy zagłady?*, red. W.J. Muszyński, Warszawa 2012, s. 47–64.

⁸ Andriej Januarijewicz Wyszyński (1883–1954) — stalinowski prokurator i dyplomata. W latach 1940–1946 pierwszy zastępca ludowego komisarza spraw zagranicznych ZSRR, w latach 1949–1953 minister spraw zagranicznych ZSRR.

^g W dokumencie Prezydium Rady Naczelnej ZSRR.

kowo ^hlicznej rzeszy obywateli polskich m.in. ^ftakże raczej drugorzędnych^f pracowników byłych placówek Ambasady Kujbyszewskiej^h. Amnestia nie obejmuje jedynie osób zasądzonych za szpiegostwo (art. 58/1a i 58/6 KK RFSRR), bandytyzm (58/2 KK RFSRR) i zabójstwo (136 KK RFSRR)⁹.

Wobec tego, że przestępstwa inkryminowane w mowie będącym obywatelem polskim, zakwalifikowane zostały przez władze sądowe ZSRR w większości wypadków jako naruszenie art. 58/10 KK RFSRR (ASA, tj. agitacja antyradziecka), Ambasada ma możliwość interweniowania w każdym poszczególnym wypadku z powołaniem się na wspomnianą ustawę radziecką o amnestii.

W okresie początkowym, tj. w sierpniu, wrześniu i październiku 1944 r., władze radzieckie na podstawie cytowanej powyżej ustawy o amnestii z ^f10 VIII 1944 r.^f zwolniły osoby, posiadające obywatelstwo polskie w dniu 17 września 1939 r. **niezależnie od okoliczności, że w 1943 r. osoby te otrzymały paszporty radzieckie.**

Później jednak praktyka ta była zaniechana z uwagi na to, że ustawa mówi o amnestii dla obywateli polskich, a nie dla byłych obywateli polskich, tj. dla osób podpadających pod działanie umowy repatriacyjnej z dn. 6 lipca 1945 r.

Biorąc pod uwagę okoliczność, że w chwili opublikowania radzieckiej ustawy o amnestii dla obywateli polskich, paszporty radzieckie posiadali z nielicznymi wyjątkami wszyscy emigranci z Polski, nie ulegało wątpliwości, że ustawodawca, używając terminu „**amnestia dla obywateli polskich**” miał na myśli **obywateli polskich według stanu na dzień 17 września 1939 r. niezależnie od rodzaju posiadanych — w chwili ogłoszenia amnestii — dokumentów.**

ⁱW związku z powyższym, proszę o wyjaśnienie czy właściwe czynniki rządowe uważają za wskazane przedłożenie Rządowi ZSRR przez Ambasadę RP w Moskwie prośby o objęcie ustawą o amnestii z 10 VIII 1944 r. — drogą stosownej wykładni zawartych w niej przepisów — osób, znajdujących się w miejscach odosobnienia ZSRR, które w dniu 17 września 1939 r. posiadały obywatelstwo polskieⁱ. Wniosek taki nie dotyczyłby osób zasądzonych prawomocnymi wyrokami za przestępstwa wyłączone spod działania cytowanej umowy o amnestii.

Rozstrzygnięcie poruszanej sprawy na płaszczyźnie zasadniczej wybitnie przyspieszy załatwienie całego szeregu spraw, będących — jak wynika z wpływających do Ambasady zarządzeń najwyższych czynników RP — przedmiotem ich szczególnego zainteresowania. Odpadnie wówczas konieczność zbyt

^{h-h} *Na lewym marginesie na wysokości tekstu dopisano odręcznie niebieskim ołówkiem: skąd to przeświadczenie?*

⁹ Szeroko o art. 58 Kodeksu Karnego RFSRR zob. G.P. Cwietkow, *Sowieckie ustawodawstwo i organy represji w latach 20–30. XX wieku*, „Zesłaniec” 2008, nr 33, s. 69–73.

ⁱ⁻ⁱ *Na lewym marginesie na wysokości akapitu dopisano odręcznie niebieskim ołówkiem: możliwe wobec ostatniej praktyki przy uchwaleniu prawa opcji.*

częstych interwencji w Komisariacie Ludowym Spraw Zagranicznych ZSRR oddzielnie w każdej sprawie.

Donoszę, że w chwili obecnej liczba spraw, znajdujących się w opracowaniu w Wydziale Prawnym Ambasady, a dotyczących zwolnienia obywateli polskich z miejsc odosobnienia w ZSRR, dochodzi do 2000. Teksty rosyjski i polski ustawy o amnestii z dnia 10 sierpnia 1944 r., a także projekty not, które w tej sprawie należałoby skierować do KLSZ — ZSRR przedkłada się w załączeniu.

(Prof. H. RAABE)
AMBASADOR RP

Załączników: 4.

Źródło: AMSZ, Departament Polityczny. Wydział Radziecki, sygn. 6-30-461, k. 81-86, kopia, mps.

Nr 2

1946 marzec 27, Moskwa — Raport Henryka Raabego dla Wincentego Rzymowskiego

[wizerunek orła bez korony]

Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej

Moskwa, dnia 27 marca 1946 roku
Nr. 712/R/46

Interwencje w sprawach
zwolnienia i repatriacji
obywateli polskich, przebywających
w miejscach odosobnienia w ZSRR

^jDo

Obyw. Ministra Spraw Zagranicznych
w Warszawie

---

^j *Na lewym marginesie na wysokości tekstu oraz w jego polu odręcznie dopisano czerwonym ołówkiem MSZ (podkreślono odręcznie): Jakże jest Wasze zdanie w tej sprawie? Osóbka-Morawski (podpis odręczny — poniżej podpisu znajduje się nieczytelny dopisek).*

Wśród zagadnień, związanych pośrednio z realizacją polsko-radzieckiej Umowy o repatriacji z dnia 6 lipca 1945 roku, szczególnej aktualności nabiera sprawa **zwolnienia** pokaźnej liczby obywateli polskich, przebywających w obecnej chwili we więzieniach i obozach pracy na terenie ZSRR.

Chodzi w szczególności o cztery grupy obywateli polskich, znajdujących się w miejscach odosobnienia na terenie ZSRR.

Pierwsza grupa obejmuje obywateli polskich zaaresztowanych w okresie między kwietniem i październikiem 1943 roku (niektórzy nieco później), tj. w okresie po zerwaniu stosunków dyplomatycznych między Rządem ZSRR a byłym rządem emigracyjnym w Londynie^l.

Druga grupa obejmuje obywateli polskich, którzy zatrzymani zostali w drugiej połowie 1944 [r.] i w pierwszej połowie 1945 [r.] przez organy bezpieczeństwa publicznego ZSRR na terenie Polski — przewencyjnie, bez wytoczenia im spraw karnych, względnie o obywateli polskich skazanych przez trybunały radzieckie za przestępstwo niewątpliwie podpadające pod działanie polskiego dekretu o amnestii z dnia 2 sierpnia 1945 [r.] (jeżeli by dane sprawy rozpatrywane były przez władze sądowe polskie).

Trzecia grupa obejmuje obywateli polskich, zaaresztowanych przez władze radzieckie na terenie ^kzachodnich obwodów **USRR, BSRR i Litwy**^k pod zarzutem przestępstw, które podpadałyby pod działanie polskiego dekretu o amnestii z dnia 2 sierpnia 1945 roku, gdyby osoby znajdowały się na terytorium Polski.

Czwarta grupa obejmuje repatriantów polskich, zaaresztowanych przez władze radzieckie już po otrzymaniu przez nich kart ewakuacyjnych, bezpośrednio przed wyjazdem do Polski pod zarzutem przestępstw względnie wykroczeń za które polskie ustawodawstwo nie przewiduje sankcji karnych.

Ad. 1. Obywatele polscy zaaresztowani na terenie ZSRR bezpośrednio po zerwaniu stosunków dyplomatycznych między Rządem ZSRR i byłym rządem emigracyjnym w Londynie — w przeważającej części skazani zostali za przestępstwa z artykułu 58 punkt 10 Kodeksu Karnego RSFSR (tzw. agitacja antyradziecka). Aresztowania miały niewątpliwie charakter retorsji, związanych ze specyficznymi warunkami politycznymi, które w obecnej chwili uległy zasadniczej zmianie.

Fakt wydania przez Prezydium Rady Najwyższej ZSRR **ustawy o amnestii dla obywateli polskich z dnia 10 sierpnia 1944 roku** świadczy o tym, że Rząd ZSRR uważał za celowe zwolnienie i umożliwienie powrotu do kraju wspomnianych wyżej, stosunkowo licznej rzeszy obywateli polskich przebywających obecnie we więzieniach na terenie ZSRR. Amnestia nie dotyczy

---

^{k-k} *Tekst podkreślono czerwonym tuszem.*

jedynie osób skazanych za szpiegostwo (art. 58 p. 1a i 58 p. 6 KK RSFSR), bandytyzm (art. 58 p. 2 KK RSFSR) i zabójstwo (136 KK RSFSR).

W sierpniu, wrześniu i październiku 1944 roku władze radzieckie — na podstawie cytowanej wyżej Ustawy o amnestii dla obywateli polskich — zwolniły osoby będące obywatelami polskimi w dniu 17 września 1939 roku, **niezależnie od okoliczności, że w 1943 roku osoby te otrzymały paszporty radzieckie.**

¹Następnie jednak praktyka ta była zaniechana z uwagi na to, że ustawa przewiduje amnestię dla obywateli polskich, a nie dla **byłych** obywateli polskich, tj. dla osób podpadających pod działanie Umowy repatriacyjnej z dnia 6 lipca 1945 r.¹

Biorąc pod uwagę okoliczność, że w chwili opublikowania radzieckiej umowy o amnestii dla obywateli polskich — wszyscy emigranci z Polski — z nielicznymi wyjątkami — posiadali paszporty radzieckie, nie ulega wątpliwości, że ustawodawca radziecki, używając terminu ^m„amnestia dla obywateli polskich”^m miał na myśli ^mobywateli polskich według stanu na dzień 17 września 1939 roku niezależnie od rodzaju dokumentów, posiadanych w chwili ogłoszenia amnestii^m.

W związku z powyższym, ⁿproszę o wyrażenie zgody na wręczenie Rządowi ZSRR noty z wnioskiem o objęcie radziecką ustawąⁿ o amnestii dla obywateli polskich z dnia 10 sierpnia 1944 roku — drogą stosownej wykładni zawartych w niej przepisów — osób uwięzionych na terenie ZSRR, które w dniu 17 września 1939 roku posiadały obywatelstwo polskie, a zostały zaaresztowane w okresie między kwietniem 1943 i początkiem 1944 roku, za wyjątkiem osób skazanych za przestępstwa wyłączone spod działania cytowanej Ustawy.

ⁿProjekt takiej noty oraz tekst radzieckiejⁿ Ustawy o amnestii w języku polskim i rosyjskim przedkładałam w załączeniu.

Rozstrzygnięcie poruszanej sprawy w płaszczyźnie zasadniczej i — jak z powyższych wywodów wynika — zgodnie z intencją ustawodawcy przyspieszy wybitnie załatwienie całego szeregu spraw będących — sadząc na podstawie wpływających do Ambasady zarządzeń — przedmiotem szczególnego zainteresowania centralnych władz i najwyższych czynników RP. Odpadnie wówczas jednocześnie konieczność zbyt częstych interwencji w Ministerstwie Spraw Zagranicznych ZSRR oddzielnie w każdej sprawie.

Ad. 2, 3 i 4. W drugiej połowie 1944 roku i w ciągu 1945 roku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej organy bezpieczeństwa publicznego ZSRR, współpracujące z oddziałami Armii Czerwonej w ramach artykułu 7-go

¹⁻¹ *Akapit zaznaczono na lewym marginesie odręcznie niebieskim ołówkiem za pomocą „wężyka”.*

^{m-m} *Tekst napisano czerwonym tuszem i podkreślono na czerwono.*

ⁿ⁻ⁿ *Tekst podkreślono odręcznie niebieskim ołówkiem.*

Porozumienia polsko-radzieckiego z dnia 26 lipca 1944 roku w sprawie stosunków między radzieckim Wodzem naczelnym a Polską Administracją po wkroczeniu wojsk radzieckich na terytorium Polski — zaarrestowały cały szereg obywateli polskich, przy czym część skierowana została do obozów prewencyjnych, inni zaś skazani zostali za różne przestępstwa, które ^mw myśl polskiego dekretu z dnia 2 sierpnia 1945 roku o amnestii^m Państwo Polskie "puszcza w niepamięć i przebacza", w wypadku jeżeli by odnośne osoby znajdowały się w danej chwili na terenie Polski.

Również i na terenie zachodnich obwodów USRR, BSRR i Litwy władze radzieckie dokonywały aresztowań repatriantów polskich w stosunku do których władze polskie nie zastosowały[by] żadnych represji, jeżeli by te osoby znajdowały się w Polsce.

Bezpośrednio przed wyjazdem do Polski i obecnie mają miejsca wypadki zatrzymywania przez władze radzieckie repatriantów polskich.

Do tej chwili do Ambasady wpłynęło ponad 7000 podań i zarządzeń w sprawach obywateli polskich, uwięzionych na terenie ZSRR.

Jak wynika z załączonej w odpisie noty Ministra Spraw Zagranicznych ZSRR **Mołotowa**¹⁰ z dnia 3 marca 1946 roku, władze radzieckie zwolniły i skierowały do Polski przeszło 12000 obywateli polskich. Wskazuje to na to, że Rząd ZSRR niewątpliwie życzliwie rozpatrzy wnioski w sprawach poruszonych w powyższym sprawozdaniu.

Niezależnie od noty o której mowa wyżej pod punktem pierwszym, zachodzi konieczność "rozpoczęcia rokowań z Rządem ZSRR w sprawie uregulowania statusu obywateli polskich, znajdujących się w miejscach odosobnienia na terytorium ZSRR".

W związku z tym proszę o upoważnienie [do] rozpoczęcia kroków zmierzających do rozpoczęcia rokowań w tych sprawach, w celu zawarcia odpowiedniej umowy o charakterze Umowy dodatkowej do Umowy o repatriacji z dnia 6 lipca 1945 roku, względnie umowy ekstradycyjnej oraz o określenie granic i udzielenie wskazówek co do zakresu prowadzić się mających rokowań.

(Prof. H. RAABE)
Ambasador RP^o

Źródło: AMSZ, Departament Polityczny. Wydział Radziecki, sygn. 6-32-502, k. 74-77, oryginał, mps.

¹⁰ Władysław Michajłowicz Mołotow (właśc. Skriabin) (1890–1986) — radziecki polityk i dyplomata, w latach 1930–1941 przewodniczący Rady Komisarzy Ludowych ZSRR, w latach 1939–1949 i 1953–1956 ludowy komisarz (od 1946 r. minister) spraw zagranicznych ZSRR.

^o Powyżej odręczny i czytelny podpis, poniżej prostokątna pieczęć: Prezydium Rady Ministrów, Wpłynęło dn. 9 IV 1946 r. (datę dzienną oraz „6” w roku wpisano odręcznie) Nr 49-20/2 (numer wpisano odręcznie), Zał. 3 (cyfrę „3” wpisano odręcznie).

Два отчета посла Генриха Раабе о польских гражданах, репрессированных в СССР (1943–1946)

Резюме

В сентябре 1945 г. послом Польши в СССР стал проф. Генрих Раабе — зоолог, университетский преподаватель и левый общественный деятель. Исполнение своих служебных обязанностей начал, в частности, с попыток предоставить полякам в СССР — ссыльным военного периода — возможность репатриации на основании соглашения от 6 июня 1945 г. В то время советские органы безопасности провели на территории Польши (в том числе на восточной территории II Речи Посполитой) массовые аресты. На Восток были депортированы тысячи поляков — чаще всего солдат Армии Крайовой, задержанных НКВД-НКГБ в тылу фронта Красной Армии. Посол Раабе решил начать борьбу за их освобождение и репатриацию. В декабре 1945 г. и марте 1946 г. составил два обширных отчета для польского Министерства иностранных дел, в которых представил категории репрессированных поляков и выдвинул предложение по урегулированию их правового статуса. У Раабе была основная цель: освободить и репатриировать как можно больше польских граждан из СССР — ссыльных, лагерников и заключенных. Представленные документы происходят из Архива Министерства внутренних дел в Варшаве и они являются исключительным свидетельством вовлечения посла Раабе в дела поляков на Востоке. Однако его решимость негативно воспринималась в Кремле, а в Варшаве подчиненные Советам польские власти видели в нем угрозу для хороших отношений с Советским Союзом. Итак, результаты его усилий были очень ограничены — кто из польских граждан мог быть освобожден и отправлен на родину, решение об этом в одностороннем порядке принимали власти СССР.

Перевел Ежи Россеник

Two reports by Ambassador Henryk Raabe on Polish citizens oppressed in the USSR (1943–1946)

Summary

In September 1945 Poland named Prof. Henryk Raabe — zoologist, university lecturer and left-wing social activist — its ambassador to the USSR. He began his term in office by trying to persuade the Soviet authorities to allow Poles in the USSR — exiles from the war period — to be repatriated under the agreement of 6 July 1945. Yet the Soviet security services were conducting a mass arrest campaign in Poland (including the eastern regions of the Second Polish Republic). Thousands of Poles were deported east — usually they were soldiers of the Home Army held by the NKVD-NKGB at the back of the Red Army front. Ambassador Raabe decided to fight for their release and repatriation. In December 1945 and March 1946 he compiled two extensive reports for the Polish Ministry of Foreign Affairs in which he presented categories of the oppressed Poles and proposals to regulate their legal status. Raabe's overriding objective was to release and repatriate as many Polish citizens — exiles, labour camp inmates and prisoners — as possible. The documents presented in the article come from the archives of the Ministry of Foreign Affairs in Warsaw and constitute a unique testimony

to Ambassador Raabe's commitment to the cause of Poles in the East. His determination was, however, negatively received in the Kremlin, and in Warsaw the Polish authorities, kowtowing to the Soviets, saw in him a threat to their good relations with the USSR. The effects of his efforts were, therefore, very limited — which Polish citizens were to be released and sent to their homeland was determined unilaterally by the Soviet authorities.

Translated by Anna Kijak